

ANDRZEJ SIERADZKI* | UNIwersytet IM. ADAMA MICKIEWICZA, POZNAŃ

Słowotwórstwo żeńskich nazw osobowych w szamotulskiej księdze ławniczej z lat 1567–1579

Słowa kluczowe: słowotwórstwo, żeńskie nazwy osobowe, księga ławnicza, język średniopolski.

Podstawę identyfikacji kobiet w dokumentach średniopolskich stanowi imię. Jest to zatem sytuacja analogiczna do tej, która występuje w procesie identyfikacji mężczyzn. Tę analogię można jeszcze wskazać tylko wtedy, gdy dana osoba nazywana jest ze względu na charakterystyczną cechę (kolor włosów, wzrost, sposób poruszania się), np. *Joanna Kulawa*, *Mikołaj Chromy*, *Agata Czarna*, *Jan Biały*, oraz wówczas, kiedy człon poimienny jest derywowany z relacji patronimicznej¹, np. *Katarzyna Piotrowiczówna*, *Jan Piotrowicz*. Ponadto mężczyźni mogli być nazywani poprzez relację do miejsca, z którego pochodzili², kobiety zaś poprzez relację do męża.

W obu wypadkach podstawę nominacji stanowiły dwie relacje wyrażone derywatami tworzonymi na poziomie antroponimicznym.

W tekście derywowane żeńskie nazwy osobowe są albo dodatkowym po imieniu członem identyfikującym, np. *Anna Gębalina*, albo jedynym elementem o referencji osobowej (z pominięciem imienia), np. *Bartoszewa kowalka*. Formalnie równe są one przymiotnikom relacyjnym tworzonym na poziomie apelatywnym języka. Aby pokazać ich specyfikę, warto raz jeszcze przywołać jako kontekst męskie derywowane nazwy osobowe. Abstrahując od różnic na poziomie morfologicznym, trzeba wskazać na dość istotną różnicę między formacjami obu grup, wynikającą nie tyle z uwarunkowań systemowych, ile socjologicznych. Podczas gdy formacje męskie szybko ulegały leksykalizacji i jako takie stały się podstawą wytworzenia formalnych modeli nazwiskowych (Sieradzki 2013: 56–79), derywaty żeńskie zachowywały swój aktualny charakter, tzn. wskazywały na funkcjonującą w danym momencie relację kobiety z mężem lub ojcem. To, która z tych możliwych relacji semantycznych stanowiła podstawę nominacji w danym tekście, było już kwestią wyboru w konkretnej sytuacji komunikacyjnej. Oczywiście można mówić i w tym zakresie o określonych tendencjach, czyli o częstości wyboru w danej społeczności komunikacyjnej poszczególnych relacji semantycznych jako podstaw, z których derywowane są struktury słowotwórcze występujące po imieniu. Ten aktualny charakter

* a.sier@amu.edu.pl

1 Strukturę oraz geografie staropolskich żeńskich derywatów patronimicznych omawia Tadeusz Skulina (1993).

2 Uwarunkowania sytuacyjne powstawania tego rodzaju struktur nominacyjnych przedstawiam w artykule *Semantyczna kategoria 'obcy' w nazwiskach polskich z sufiksem -ski (XV–XVIII wiek)*, w druku.

derywatów żeńskich spowodował, że w bardzo ograniczonym zakresie wykształcały się z nich formalne modele nazwiskowe. Problem ten, zupełnie niezauważany w literaturze przedmiotu, wymaga przebadania na szerokim materiale antroponimicznym.

Przedmiotem analiz w niniejszym artykule są określenia identyfikujące, zanotowane w księdze ławniczej Szamotuł z końca XVI wieku³. Pomimo że objętość tekstu jest niewielka (826 zapisków), a zakres czasowy stosunkowo wąski (13 lat), wyekscerpowany materiał jest stosunkowo obszerny. Obrazuje, przynajmniej w niewielkim zarysie, tendencje, które miały miejsce w słowotwórstwie końca XVI wieku w małomiasteczkowej wspólnocie komunikacyjnej. Z badanych dokumentów wyekscerpowano ogółem 174 żeńskie nazwy osobowe. Tylko jedna nazwa w zbiorze jest niemotywowana słowotwórczo (*Małgorzata Clauda*). Pozostałe to derywaty z dwóch wspomnianych wyżej relacji semantycznych. Formacje zostały udokumentowane w tekście w 527 grupach nominalnych o różnym składzie leksykalnym. Tematyka artykułu eliminuje z pola obserwacji te grupy nominalne, które oparte są tylko na imieniu⁴.

W niniejszym tekście żeńskie nazwy osobowe rozpatrywane są z dwóch punktów widzenia:

- 1) jako jednostki systemu językowego, dokładniej rzecz ujmując, systemu słowotwórczego; chodzi o przedstawienie możliwych modeli słowotwórczych, według których tworzone były już w konkretnej sytuacji komunikacyjnej poszczególne derywaty żeńskie;
- 2) jako jednostki funkcjonujące w konkretnej społeczności komunikacyjnej; w tym punkcie opisy koncentrują się na pokazaniu, jak poszczególne, wskazane wcześniej, relacje aktualizują się w konkretnych sytuacjach nominacyjnych.

Taki zakres analiz pozwoli spojrzeć na jednostki antroponimiczne nie tylko od strony ich formalnej budowy słowotwórczej, ale również jako na jednostki funkcjonujące w tekście w konkretnej wspólnocie komunikacyjnej.

W badanych dokumentach większość określeń występujących po imieniu używana do identyfikacji kobiet derywowana była ze struktur semantycznych. W okresie staro- i średniopolskim były to dwie semantyczne relacje osobowe: *ojciec – córka*, *mąż – żona*. Formacje derywowane z każdej z tych relacji miały właściwe sobie wykładniki formalne.

Relacja *ojciec – córka* była wyrażana derywatami z formantami *-owna /-ewna* oraz *-anka*. Formacji tworzonych według modeli słowotwórczych z tymi formantami jest w badanym tekście niewiele. Ogółem zanotowano 22 derywaty tego typu, co stanowi ok. 12,7 procent wszystkich jednostek żeńskich. W grupie formacji patronimicznych najczęstsze są te, które powstały według modelu słowotwórczego z sufiksem *-owna /-ewna* (17 jednostek, co stanowi 77,3 procent wszystkich jednostek patronimicznych). Tylko w pięciu derywatach wystąpił formant *-anka*. W tekście prymarna funkcja tych formantów została potwierdzona tylko w jednym kontekście:

3 Korzystam z wydania: *Szamotulska księga ławnicza z lat 1567–1579*, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, Instytut Historii PAN, Muzeum Zamek Górków, Poznań –Szamotuly 2010. Autorzy wydania w pełnej wersji podają tylko tytuły poszczególnych zapisek. Treść zasadnicza prezentowana jest w streszczeniu. Stąd też gdy konieczne były dane językowe z tej części, korzystałem z oryginału dostępnego na płycie dołączonej do wydania książki.

4 Imiona kobiet notowane w Wielkopolsce pod względem jakościowym i ilościowym przedstawia T. Skulina (1989).

Abdicatio a bonis paternis per Sophiam Vitkowna facta [tytuł zapiski].
honestu puella Zophia Viti olim sartoris filia [tekst zapiski].

Jest to zrozumiałe; obiektem identyfikacji są bowiem tylko osoby dorosłe, które mogą być podmiotem czynności prawnych.

W pozostałych kontekstach przez nazwiska derywowane z podstawowej relacji patronimicznej identyfikowane są kobiety zamężne, np.

Katarzyna Balcerowna, żona Jakuba Lubiańczyka:

Reformatio dotis centum et decem marcarum per Jacobum Lubianczik Catherinae uxori suae legitimae [tytuł zapiski]

[Jacobus Lubiańczyk] Catharinae uxori suae [...] inscripsit marcas centum et decem [dalej]
honestu Catharina Balcerowna [tekst zapiski].

Dorota Kluczcanka, żona Wojciecha Mazurka:

Reformatio septuaginta marcarum per Albertum Masurek Agneti suae coniugi [tytuł zapiski]

Albertus Mazurek pelio [...] reformavit marcas septuaginta. Quia ratione dotis acceptae cum honestae Agnete Kluczcanka coniugi suae [tekst zapiski].

Podstawy słowotwórcze derywatów patronimicznych stanowią niemal wyłącznie nazwiska, z których znaczna część została poświadczona w badanym tekście:

- a n k a: *Ciemnianka* < **Ciemny*⁵, *Gajewszczanka* < *Gajewski*, *Kapalanka* < *Kapała*.

- e w n a / - o w n a: *Bielewna* < *Biały*, *Brelowna* < *Brel*, *Chwirowna* < *Chwiro*, *Czechowna* < **Czech*, *Gregorowna* < *Gregor*, *Guznarowna* < *Guznar*, *Jarmuszkowna* < *Jarmużek*, *Mistrzykówna* < *Mistrzyk*, *Nabzdupijowna* < **Nabzdupij*, *Rysiewna* < **Ryś*, *Rajowna* < **Raj*, *Ryskowna* < **Rysek*, *Wlazłowna* < *Wlazło*.

Tylko dwukrotnie jako podstawa słowotwórcza zostało zanotowane imię: *Balcerowna* < *Balcer*, *Witkowna* < *Witek* (w tekście *Wit*), raz nazwa zawodowa: *Strycharzowna* < *strycharz*.

Na podstawie kontekstów nie można jednak rozstrzygnąć, czy notowane jako podstawy imiona i nazwa zawodowa funkcjonowały już w ówczesnej wspólnocie komunikacyjnej Szamotuł jako nazwiska, czy też w badanych tekstach poświadczone zostały w swojej funkcji podstawowej.

Derywat *Witkowna* dowodzi istnienia w systemie antroponimicznym mieszkańców Szamotuł oprócz zaświadczonej w tekście formy *Wit* również utworzonej według formalnego modelu słowotwórczego postaci *Witek* (zob. Sieradzki 2013: 127–142). Funkcjonowania w tym czasie tego rodzaju modeli słowotwórczych w społeczności szamotulskiej dowodzą notowane w tekstach koreferencyjne derywaty nazwiskowe *Chwiro/Chwirko*.

5 Gwiazdką oznaczam nazwiska motywujące dane formacje niepoświadczone w badanym tekście.

Relacja semantyczna *mąż* – *żona*, z wyróżnionym w procesie derywacji członem *mąż*, jest w badanych tekstach reprezentowana przez 151 formacji, co stanowi 87,3 procent wszystkich derywowanych nazw osobowych odnoszących się do kobiet. W tekstach poświadczono zostały formacje utworzone według modeli słowotwórczych z formantami: *-ewa/-owa*, *-ina/-yna*, *-inka/-ynka*, *-ka* oraz formantem paradygmatycznym. Liczbowy rozkład poszczególnych formantów przedstawia poniższa tabela.

FORMANT	LICZBA	PROCENT
<i>-ewa/-owa</i>	46	30,5
<i>-ina/-yna</i>	31	20,5
<i>-inka/-ynka</i>	3	2
<i>-ka</i>	44	29,1
paradygmat	27	17,9
Razem	151	100

Powyższe dane pokazują, że najczęściej tworzono derywaty według modeli słowotwórczych z formantami *-ewa/-owa* oraz *-ka*. Nieco mniej z *-ina/-yna* oraz z formantem paradygmatycznym. Taki rozkład formantów jest rezultatem rozwoju tendencji notowanych na gruncie języka polskiego od czasów średniowiecza. Jak wynika z badań Zofii Kowalik-Kaletowej, już w najstarszych pokładach odmeżowskich określań kobiet dużą produktywność wykazywały formanty *-ewa/-owa* oraz *-ina*. Szczególnie często derywaty z tymi formantami tworzono dla nazwania kobiet stanu mieszczańskiego i chłopskiego (Kowalik-Kaleta, 2007: 355–364, 368), rzadziej występowały one w derywatach odnoszących się do kobiet pochodzenia szlacheckiego, gdzie dominował formant paradygmatyczny (Kowalik-Kaleta, 2007: 345, 340–342). Od XVI wieku dokumentowany jest w polszczyźnie jako jeden z bardziej produktywnych model słowotwórczy z formantem *-ka*. Formacje tego typu spotykane są na obszarze całej Rzeczypospolitej (np. Czaplicka-Niebałska 1996: 476; Dacewicz 2014: 267–272). Warto wspomnieć, że na wschodzie Polski funkcjonował również, szczególnie w nazwach kobiet pochodzenia chłopskiego, formant *-icha* (Dacewicz 2014: 269).

W tym kontekście na szczególną uwagę zasługują derywaty *Popczynka* (< **Popek*, cf. *Popka*), *Ćwiklinka* (< *Ćwikła*), *Jędryczynka* (< *Jędryka*). W trakcie analiz wyodrębniłem w nich formant *-inka/-ynka*, co znalazło swój wyraz w zestawieniu tabelarycznym. Analiza tych derywatów nie jest jednak tak jednoznaczna. Można bowiem założyć, że opisywany formant został wyodrębniony z derywatów typu *Augustyn-ka* i jako taki tworzy nowy model słowotwórczy, bardziej prawdopodobna jest jednak interpretacja tych derywatów jako utworzonych według formalnych modeli słowotwórczych. W takim wypadku podstawę słowotwórczą stanowiłyby nazwy

żeńskie z formantem *-ina*, które rozszerzone zostały w trakcie procesu słowotwórczego przez formant *-ka*, a zatem wchodzące w relacje motywacyjne: *Popczynka* < **Popczynna*, *Ćwiklinka* < **Ćwiklina*, *Jędrzyczynka* < *Jędrzyczyna*. Powstałe w ten sposób derywaty tworzą już nową jakość w systemie słowotwórczym. Nie są rezultatem derywacji z podstawowych struktur semantycznych, lecz formalnym przekształceniem derywatów już istniejących. Na funkcjonowanie w antroponimicznym systemie szamotulskiej wspólnoty komunikacyjnej formalnych modeli słowotwórczych wskazują wprawdzie bezpośrednio tylko dwa derywaty, dla których można ustalić relację motywacyjną *Gielarczka* → *Gielarczkowa*, gdzie jedna formacja żeńska motywuje pochodną od niej drugą formację żeńską, stanowią one jednak istotny dowód na istnienie w systemie słowotwórczym wspomnianego typu modeli. Przy takiej interpretacji nazwy żeńskie *Popczynka*, *Ćwiklinka*, *Jędrzyczynka* nie tyle reprezentują nowy model słowotwórczy dla formacji wywodzonych ze struktur semantycznych, ile stanowią świadectwo funkcjonowania w języku formalnych modeli słowotwórczych. Odpowiedź na pytanie o zakres rozposzechnienia tych modeli oraz o to, w jakim stopniu oddziaływały one na tworzenie nowych, formalnych jednostek słowotwórczych, to kwestia dalszych badań na rozleglejszej bazie tekstowej niż dostępna w niniejszym opracowaniu.

Relacyjny charakter nazw żeńskich derywowanych z obydwu wspomnianych wyżej relacji semantycznych sprawia, że podstawę słowotwórczą nazw żeńskich stanowi zawsze człon formuły nominacyjnej (mniej lub bardziej rozbudowanej) odnoszącej się do mężczyzn. W badanych tekstach zostały w tej funkcji poświadczone:

- nazwisko (najczęściej), np. *Brodzina* (< *Broda*), *Kapalina* (< *Kapała*), *Gorzuchwina* (< *Gorzuchwa*), *Kielbasina* (< *Kielbasa*), *Krupina* (< *Krupa*), *Sępelina* (< *Sępeła*), *Dobaczka* (< *Dobak*), *Grabiszka* (< *Grabisz*), *Słowiczka* (< *Słowik*), *Smokotka* (< *Smokot*), *Wypiejka* (< *Wypiej*), *Cwelingowa* (< *Cweling*), *Korzonkowa* (< *Korzonek*), *Struszkowa* (< *Strusiek*), *Śniadłkowa* (< *Śniadłko*), *Wieprzkowa* (< *Wieprzek*), *Więckowa* (< *Więcko*), *Wochowa* (< *Woch*), *Kowalewska* (< *Kowalewski*), *Młyńska* (< *Młyński*), *Świercza* (< *Świercz*).
- imię, np. *Jakubowa* (*Jakub krawiec*), *Kasprowa* (< *Kasper mydelnik*), *Staszkowa* (< *Stanisław cyrulik*), *Szymkowa* (< *Szymon kowal*),
- wykonywany zawód, np. *Młynarka* (*Jakub Młynarz*), *Parchaczka* (< *Andrzej Parchacz*), *Powroźniczka* (*Marcin Powroźnik*), *Rymarka* (< **Rymarz*), *Taszarka* (< **Taszarz*).

W przytoczonych powyżej przykładach kobieta nazywana jest przez jeden derywat utworzony od nazwy męskiej. Jak wskazują przykłady przy derywatach od nazw zawodowych, sytuacja taka ma miejsce nawet wówczas, gdy mężczyzna identyfikowany jest przez rozbudowaną frazę syntaktyczną. Badane teksty dokumentują też sytuacje, kiedy w rezultacie procesu derywacyjnego tworzone są dwa derywaty. W takim wypadku reguły sufiksalne obejmują frazy o budowie:

- imię + nazwisko: *Błaszczkowa Twardogielnka* (< *Błażek Twardogieln*),
- imię + zawód: *Szymkowa kowalka* (< *Szymek kowal*), *Marcinowa powroźniczka* (< *Marcin powroźnik*).

Ten sposób derywowania określeń kobiet znany jest już w średniowieczu (Kowalik-Kaleta 2007: 357). Warto zaznaczyć, że nie jest to cecha wyłącznie systemu antroponimicznego. Takie

przekształcenia determinatorów w grupie nominalnej poświadczono są także od średniowiecza na gruncie słowotwórstwa apelatywnego (Słoboda 2005: 63). Tendencja do słowotwórczego przekształcania obu determinatorów apozytywnych lub determinatora w postaci grupy imiennej w derywaty przymiotnikowe znana była również jeszcze w wieku XVII (Sieradzki 1991: 25).

Wiele derywatów żeńskich wchodzi w relacje synonimii słowotwórczej. W zebranych materiale poświadczono zostały wyłącznie szeregi dwuelementowe. Derywaty synonimiczne tworzą następujące relacje:

- *-ina, -ka*: *Chachulina – Chachułka, Kolasina – Kolaska*,
- *-ina, -owa*: *Gwiazdzina – Gwiazdowa*,
- *-ka, -owa*: *Smokotka – Smokotowa*.

Jako derywaty synonimiczne potraktować można również te, między którymi nie ma pełnej zgodności podstaw słowotwórczych, tzn. podstawa jednego z derywatów jest rozszerzona o sufix. Taka klasyfikacja jest uzasadniona szczególnie wówczas, gdy wchodzące w relacje synonimii derywaty są koreferencyjne, tzn. odnoszą się do tej samej osoby. Koreferencja derywatów zakłada ze swej istoty ich użycie w tekście, który rozumiem tu dynamicznie jako proces tworzenia i rozumienia w konkretnej sytuacji komunikacyjnej (Waszakowa 2007: 127). Akt identyfikacji osobowej jako jeden z elementów tak pojętego tekstu nie zakłada odtwarzania z pamięci, tylko tworzenie konkretnego derywatu nazwiskowego w określonej sytuacji komunikacyjnej przy wykorzystaniu dostępnych środków językowych. W tak ujętej sytuacji podstawy słowotwórcze stanowić mogły nazwiska tożsame referencyjnie, ale różniące się formalnie na skutek działania na gruncie antroponimii formalnych modeli słowotwórczych. Stąd też mające aktualny charakter derywaty żeńskie odnoszące się do tej samej osoby mogły mieć różne podstawy słowotwórcze. W badanych tekstach zanotowano następujące szeregi synonimiczne tego typu:

-owa, -ina:

Mamczykowa (< Mamczyk) – Mamczyzna (< Mamka)

Concordia et amicabilis compositio Sabinae Mamczykowa cum Josepho Calviek facta,
Quietatio honestae Sabinae Mamczina ex parte discreti adolescentis Sebastiani.

-ka, -owa

Szramka (< Szram) – Szramkowa (< Szramek)

Resignatio domus Joanni Chudina per Stanislaum Kląbek et Annam Szramkowa,
Vendicio et resignatio penestice domus: Barbara Bogumielka Anna Szramka.

Istnienie w systemie szeregów synonimicznych dowodzi współfunkcyjności poszczególnych modeli słowotwórczych.

W zebranych materiale poświadczona jest także inna sytuacja: nazwiska koreferencyjne tworzone były od różnych formalnie podstaw słowotwórczych według tego samego modelu słowotwórczego, np.

Kroliczka (< *Krolik*) – *Krolka* (< *Krol*)

Reformatio vicissitudinaria inter Sabinam Kroliczka et Sigismundum
honesta Sabina Krolka hortulana de Nova Villa.

Rysiewa (< *Ryś*) – *Ryskowa* (< *Rysiek*)

honesta Dorothea Rysiewa
resignatio horti Andreae sutori per Dorotheam Ryskowa.

Podstawę słowotwórczą nazwisk koreferencyjnych stanowić mogło również imię w wersji podstawowej i zdrobniałej, np.

Klemensowa (< *Klemens*) – *Klimkowa* (< *Klimek*)

Venditio et resignatio domus per Dorotheam Clemensowa Simoni Iudaeo.
Resignatio domus: Dorothea Klimkowa per suum plenipotentem.

Aktualny charakter derywatów żeńskich, kształtowanie się współfunkcyjności modeli słowotwórczych, według których derywaty te były tworzone, z jednej strony oraz funkcjonowanie formalnych modeli słowotwórczych w systemie derywacyjnym męskich nazw osobowych z drugiej sprawiają, że na poziomie tekstowym relacje między derywatami koreferencyjnymi, derywowanymi z tej samej podstawowej relacji semantycznej, są niezwykle skomplikowane. Prowadzone wyżej analizy pozwalają wskazać wśród nich trzy typy:

- 1) derywaty mają takie same formalnie podstawy słowotwórcze, ale tworzone są innymi formantami, np. *Smokotka* – *Smokotowa*,
- 2) derywaty mają różne formalnie podstawy (działanie formalnych reguł słowotwórczych) i różne formanty, np. *Szramka* (< *Szram*) – *Szramkowa* (< *Szramek*),
- 3) derywaty mają różne formalnie podstawy, ale tworzone są tymi samymi formantami, np. *Kroliczka* (< *Krolik*) – *Krolka* (< *Krol*).

Prowadzone analizy materiału, acz niezbyt licznego, umożliwiają sformułowanie kilku uwag ogólnych dotyczących systemu słowotwórczego oraz sposobów aktualizacji tego systemu na poziomie tekstu, w konkretnych sytuacjach komunikacyjnych.

1. Na poziomie systemowym wszystkie żeńskie nazwy osobowe derywowane są z dwóch podstawowych relacji semantycznych: patronimicznej i marytonimicznej (odmężowskiej). Uogólniając, można stwierdzić, że kobieta nazywana była zawsze poprzez relację do mężczyzny (ojca, męża). Dla porównania warto wspomnieć, że inaczej sytuacja wyglądała w wypadku nazwiskowych formacji męskich. Derywowane były one również z dwóch relacji semantycznych: patronimicznej (analogicznej do żeńskiej) i lokatywnej. Podczas jednak gdy derywaty żeńskie zachowywały swój aktualny charakter, derywaty męskie, przekazywane potomkom, szybko się leksykalizowały i z czasem traciły zupełnie związek z relacją podstawową. Tego procesu nie obserwuje się w derywacji nazw osobowych żeńskich.

2. Nie wszystkie nazwy derywowane były ze struktur semantycznych. W analizowanym materiale są przykłady, które dowodzą wykształcenia się na gruncie słowotwórstwa osobowych nazw żeńskich formalnych modeli słowotwórczych, według których tworzone nowe formacje od już istniejących, np. *Gielarczka* (< n. m. *Gielarcz*) : *Gielarczkowa* (< n. ż. *Gielarczka*). Na podstawie kilku zanotowanych przykładów trudno orzec, czy była to stała tendencja w derywacji tej grupy nazw, czy też tego typu derywaty powstawały sporadycznie. Problem wymaga szerszych badań na materiale pochodzącym z następnych stuleci oraz z innych rejonów Wielkopolski. Trudno tu bowiem o jakieś porównania. W dotychczasowych opracowaniach albo pomijano sprawę derywacji żeńskich nazw osobowych, albo skoncentrowano uwagę na wyodrębnieniu modeli słowotwórczych, według których je tworzone. Dla porównania trzeba przypomnieć, że druga połowa XVI wieku to okres, w którym powstają formalne modele słowotwórcze na gruncie słowotwórstwa antroponimów męskich. W XVII wieku, kiedy, poza patronimikami z formantem z podstawowym *-k-*, nie derywowano już nazwisk ze struktur semantycznych, modele formalne stały się jedynymi, według których tworzone nowe formalnie nazwiska od nazwisk już istniejących. Podstawy stanowić mogły w tym układzie zarówno nazwiska pochodzące od apelatywów, jak i wyderywowane wcześniej z dwu wspomnianych relacji. Tego typu derywaty nie miały już żadnego związku z podstawą semantyczną (Sieradzki 2013: 56–71). Inaczej sytuacja wyglądała z derywatami żeńskimi. Tu zmiany formalne następowały w derywatach, które ciągle były aktualne, tym samym wskazywały relację semantyczną, z której zostały wyderywowane. Fakt, że zmiany takie mogły się dokonywać, jest dowodem na to, że miały one status jednostek utrwalonych w systemie leksykalnym języka szamotulskiej wspólnoty komunikacyjnej.

3. W większości analizowanych derywatów zachowana jest tradycyjna repartycja formantów. W analizowanym zbiorze formacji można jednak zauważyć już pewne rozchwianie pierwotnych zasad, np. formant *-ka* pojawia się w derywatach zakończonych na *-a* (typ *Kolasa*) zamiast regularnego w tych derywatach formantu *-ina*. Jest to związane z działaniem reguł derywacyjnych, które w pewnych wypadkach mają przewagę nad tradycyjnymi zasadami łączliwości. Występowanie w języku modeli o tej samej funkcji pozwala na wybór jednego z nich bez konieczności respektowania ustalonych zasad repartycji. Ta równorzędność przyczynia się do derywowania formacji, które tworzą relacje synonimii słowotwórczej. Poświadczone relacje są dowodem na wykształcanie się w systemie słowotwórczym nazw żeńskich współfunkcyjności poszczególnych modeli słowotwórczych.

Bibliografia

- Czaplicka-Niedbalska M. 1996: *Nazwiska mieszkańców Bydgoszczy od II poł. XV w. do I poł. XVIII w.*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Dacewicz L. 2014: *Historia nazwisk na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej (XVI–XVIII w.)*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Kowalik-Kaleta Z. 2007: *Historia nazwisk polskich na tle społecznym i obyczajowym (XII–XV wiek)*, t. 1, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.

- Sieradzki A. 1991: *Derywacja przymiotników denominalnych w siedemnastowiecznych księgach miejskich Gniezna*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Sieradzki A. 2013: *Poznańskie derywaty nazwiskowe XVI–XVIII wieku*, Wydawnictwo Rys, Poznań.
- Skulina T. 1988: *Imiona kobiet w Wielkopolsce XVII i XVIII wieku*, „Slavia Occidentalis” XLV, s. 47–60.
- Skulina T. 1993: *Z historii i geografii żeńskich formacji patronimicznych w okresie staropolskim*, [w:] W. Kuraszkiewicz, M. Basaj, Z. Zagórski (red.), *Munera linguistica Ladislao Kuraszkiewicz dedicata*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 313–320.
- Słoboda A. 2005: *Składnia grupy imiennej w staropolszczyźnie. Na przykładzie wielkopolskich rot sądowych XIV i XV wieku*, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 28, „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań.
- Szamatulska księga ławnicza z lat 1567–1579, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, Instytut Historii PAN, Muzeum Zamek Górków, Poznań–Szamotuły 2010.
- Waszakowa K. 2007: *Derywaty słowotwórcze w tekście*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” LXIII, s. 125–138.

Summary

Word formation of female personal names in the aldermen's book of Szamotuły from the years 1567–1579

Keywords: word formation, female personal names, aldermen's book, Middle Polish language.

The article focuses on the analysis of female names recorded in the aldermen's book of Szamotuły from the end of the 16th century. 174 personal names of this type have been excerpted from the studied book, documented in the text in 527 nominal groups of different lexical composition. The outlined subject of the article eliminates from the field of observation those groups, referring to women, which are based only on the name. Personal names are analysed from two points of view: as units of the linguistic system and as units functioning in a specific communicative community. This scope of analyses allows researchers to look upon the anthroponymic units not only with regard to their formal word-formative structure (reconstruction of word-formative models), but also from the point of view of their functions in the text (the units with defined references, including co-referential units). The studied derivatives are exponents of two semantic relationships: *ojciec–córka* (father–daughter) and *mąż–żona* (husband–wife). The first group is represented by 17, the second by 151 derivatives. Among onyms referring to women, there are also few derivatives created according to formal word-formative models, e.g. *Popczynka* < **Popczynna*.